…OMIŁ KORCZYŃSKI.

ZARYS ORGANIZACYI
ZDROJOWISK i UZDROWISK
KRAJOWYCH

(Referat przesłany c. k. Namiestnictwu przez Towarzystwo lekarskie krakowskie, jako odpowiedź na kwestyonaryusz: „W sprawie zdrojowisk krajowych“).

KRAKÓW.
1904.

Prof. Dr. Ludomił Korczyński.

ZARYS ORGANIZACYI
ZDROJOWISK i UZDROWISK
KRAJOWYCH

(Referat przesłany c. k. Namiestnictwu przez Towarzystwo lekarskie krakowskie, jako odpowiedź na kwestyonaryusz: „W sprawie zdrojowisk krajowych“).

KRAKÓW.
1904.

Osobna odbitka z Nru 5 »Przewodnika kąpielowego«.

Drukarnia Związkowa w Krakowie, pod zarz. A. Szyjewskiego.

Nakładem redakcyi »Przewodnika kąpielowego«.

Zdrojowiskom i uzdrowiskom naszym nie dostaje zasadniczych warunków do spełniania zadań, które są właściwym ich celem: 1) jasno nakreślonego i w szczegółach opracowanego planu rozwoju, 2) należytych urządzeń leczniczych i sanitarnych, 3) pieniędzy na przeprowadzenie racyonalnej, wszechstronnej organizacyi, wreszcie 4) władzy, mającej za cel wyłączny szczegółowy nadzór zdrojowisk i uzdrowisk i ciągłą pieczę o ich potrzeby. Warunki te należy stworzyć, i to w taki sposób, aby zarządy zdrojowisk i uzdrowisk korzystały z nich w całej pełni z obowiązku i bez trudności. Jest to możebne li tylko przy pomocy odpowiednich ustaw, przy pomocy i przy poparciu władz krajowych. Inicyatywa prywatna i prywatne starania, czy to pojedyńczych osób, czy też stowarzyszeń i instytucyi, wiele tu zdziałać nie mogą.

Zmienić więc i uzupełnić przedewszystkiem trzeba obowiązującą dotychczas ustawę zdrojową z r. 1891.

Jednem z najważniejszych postanowień ustawy nowej winno być powołanie do życia stałej komisyi balneologicznej, noszącej n. p. miano c. k. Krajowa Komisya Zdrojowa. Stworzonaby została w ten sposób najwyższa władza zdrojowa, której uchwały i postanowienia wymagałyby tylko zatwierdzenia c. k. Namiestnika, aby mieć moc obowiązującą.

Wobec różnorodnych spraw, złączonych z działaniem takiej komisyi, musiałby skład jej tak być obmyślony, aby w każdym kierunku rozporządzała facho-

wemi siłami. Byłoby nawet rzeczą wskazaną utworzyć trzy fachowe oddziały Komisyi: 1) sanitarny, 2) techniczny, 3) przemysłowy.

Oddział sanitarny, rozdzielony ewentualnie na dwie sekcye, zachodnio- i wschodnio-galicyjską, miałby za zadanie: 1) określać właściwą wartość leczniczą danego zdrojowiska lub uzdrowiska, 2) podawać nauką i doświadczeniem uznane sposoby w celu dokładnego i umiejętnego korzystania z przyrodzonych zasobów zdrojowiska, względnie uzdrowiska, czyli kreślić, ze stanowiska lekarskiego, plan urządzeń lekarskich, a tem samem plan lekarskiego rozwoju danej miejscowości w najszerszem tego słowa znaczeniu, 3) dbać o należyte utrzymanie i działanie urządzeń leczniczych, przestrzegać, aby urządzenia nieodpowiednie lub przestarzałe zastępowano nowemi, 4) czuwać nad tem, aby każda miejscowość lecznicza posiadała dobre urządzenia sanitarne i higieniczne, podawać fachowe wskazówki w tym kierunku, 5) wydawać opinię, obowiązującą dotyczące władze polityczne, o tem, czy pewne zdrojowisko, uzdrowisko, lub zakłady lecznicze w nich wznoszone otrzymać mogą rządową koncesyę, a na odwrót o tem, czy nie należy koncesyi, dawniej udzielonej, warunkowo lub bezwarunkowo cofnąć. 6) Oddział sanitarny miałby wreszcie zawarowane wyłączne prawo mianować lekarzy zakładowych, względnie przedstawiać ich do mianowania c. k. Namiestnikowi.

Oddział techniczny miałby poruczony nadzór, kontrolę i opiekę nad wszystkiemi technicznemi robotami planowanemi i wykonywanemi, oraz kontrolę techniczną nad wszelkiemi istniejącemi urządzeniami leczniczemi i sanitarnemi, jak niemniej nad domami mieszkalnymi. W zakresie działania tego oddziału leżałoby: 1) uskutecznianie badań geologicznych pokładów, z których tryskają zdroje wód mineralnych, badań fizycznych samego zdroju, badań fizycznych i chemicznych wód mineralnych, 2) wypracowywanie, względnie ocenianie i zatwierdzanie planów robót, mających za cel zabezpieczenie i ujęcie zdrojów, 3) kontrolowanie tych robót,

a nawet wprost kierowanie niemi. Oddział techniczny miałby dalej obowiązek: 4) badać plany zakładów leczniczych, domów i wil, przeznaczonych na wynajmowanie gościom zdrojowym, jak niemniej prawo do udzielania pozwoleń na budowę, po porozumieniu się, w razie potrzeby, z oddziałem sanitarnym komisyi, 5) wykonywać kontrolę techniczną urządzeń leczniczych i sanitarnych, oraz domów, zajmowanych przez gości zdrojowych, 6) badać, względnie wykonywać plany wodociągów, kanalizacyi, oświetlenia gazowego lub elektrycznego. 7) Oddział ten wydawałby nadto opinię o wielkości rejonu ochronnego zdrojowiska. 8) badał i zatwierdzał, względnie samoistnie wykonywał plany regulacyjne zdrojowisk i uzdrowisk, 9) wydawał miarodajną opinię o zalesianiu tak samego zdrojowiska, jakoteż gruntów przyległych, o odwodnianiu, o regulacyi potoków i strumyków, przepływających przez zdrojowisko, oraz kreślił plany, według których roboty te byłyby wykonywane.

Oddział przemysłowy miałby za zadanie: 1) czynić wnioski o udzielanie pożyczek, czy to z funduszów inwestycyjnych krajowych, czy też z funduszów instytucyi finansowych, względnie 2) wypracowywać plan amortyzacyi pożyczek, 3) kontrolować wydatkowanie kwot pożyczonych, 4) czynić wnioski co do ulg podatkowych, 5) wskazywać potrzebę i wyjednywać ulgi w taryfach przewozowych na kolejach, w przyszłości także na drogach wodnych, 6) ułatwiać w odpowiedni sposób zbyt wód mineralnych i przetworów zdrojowych, otwierać nowe rynki zbytu i wskazywać je zarządom zdrojowisk.

Osobne przepisy ustawowe unormować powinny dokładnie skład Krajowej Komisyi Zdrojowej, a nadto zapewnić jej takie stanowisko, aby sprawozdania jej, wnioski i postulaty były równoważne z referatami samoistnych referentów c. k. Namiestnictwa, żeby bezpośrednim i wyłącznym przełożonym Komisyi był c. k. Namiestnik.

Organami podwładnymi Komisyi Krajowej byliby lekarze zakładowi i miejscowe (lokalne) komisye zdro-

jowe lub klimatyczne. Przysługiwałoby też Komisyi Krajowej pełne prawo, a nawet miałaby obowiązek delegować fachowych członków w celu badania stanu zdrojowisk pod każdym względem, sprawdzania na miejscu sprawozdań, rozpatrywania wszelkich przedstawień, czynionych czy to przez właściciela zdrojowiska, lub samodzielnego zakładu leczniczego, czy też przez lekarza zakładowego, czy wreszcie przez miejscową Komisyę zdrojową.

Właściciele zakładów bez ujmy, dla swoich praw prywatnych, korzystając z rad fachowych, opieki, a nawet wprost pomocy Komisyi Krajowej, poddać by się musieli o tyle tylko jej władzy, że w sprawach, dotyczących urządzeń lekarskich, sanitarnych i technicznych swych zakładów, bez wiedzy i zezwolenia Komisyi nie przedsiębraliby żadnych ważniejszych robót.

Lekarze zakładowi, mianowani przez Krajową Komisyę Zdrojową, względnie na jej przedstawienie, powinni być zupełnie niezależni od miejscowych Komisyi zdrojowych i od właścicieli zdrojowisk, a podlegać, jako urzędnicy sanitarni, jedynie tylko Komisyi Krajowej. Kwoty, potrzebnej na opłacanie lekarza, dostarczałby fundusz Komisyi zdrojowej miejscowej, ale wypłata następowałaby nie wprost z rąk przewodniczącego Komisyi, lecz tylko na podstawie asygnacyi, wystawionej przez Komisyę Krajową.

W sprawach policyjno-lekarskich przyznaćby należało lekarzom zakładowym więcej praw, aniżeli posiadają obecnie. W nagłych przypadkach, n. p. w razie stwierdzenia ostrej choroby zakaźnej, dostrzeżenia rażących uchybień co do porządku w domach, w parkach, na placach, drogach i ścieżkach w zdrojowisku, lub co do jakości produktów spożywczych w restauracyach, mleczarniach, cukierniach, kawiarniach, żentyczarniach, kefirarniach i kumysarniach, powinien lekarz mieć prawo do wydania zupełnie samoistnie potrzebnych zarządzeń, a w razie oporu do przeprowadzenia wszystkiego, co uważa za właściwe przy współdziałaniu władzy politycznej, której przedstawicielem w każdem zdrojowisku

powinien być c. k. inspektor zdrojowy. W przypadkach ważniejszych winien lekarz złożyć sprawozdanie Komisyi Krajowej i uzasadnić dostatecznie wydane zarządzenia. Za zarządzenia swoje jest zresztą lekarz osobiście odpowiedzialny. O ileby one były niepotrzebne, tembardziej, gdyby wypływały z niskich pobudek, może być lekarz pociągnięty przez Krajową Komisyę Zdrojową do odpowiedzialności i ukarany w drodze dyscyplinarnej. Stopień kary zależy od uznania Komisyi Krajowej; stopniem najwyższym jest usunięcie lekarza z zajmowanej posady.

O ile lekarz zakładowy nie chce wydawać zarządzeń na własną odpowiedzialność, czynić to może na podstawie porozumienia z c. k. inspektorem zdrojowym, lub na podstawie uchwały miejscowej Komisyi zdrojowej, w której składzie zajmuje miejsce fachowego referenta spraw sanitarnych.

Miejscowe Komisye zdrojowe lub klimatyczne posiadać powinne w zdrojowiskach i uzdrowiskach stanowisko nader wpływowe. To też instytucye te należy nietylko utrzymać, ale nawet przyznać im większy zakres działania od dotychczasowego.

W składzie Komisyi miejscowej znajdowaliby się:

1) Właściciel zdrojowiska lub uzdrowiska, względnie jego pełnomocnik.

2) Delegat Krajowej Komisyi Zdrojowej, mianowany, według uznania tejże, albo z grona jej członków, albo też z po za Komisyi. Przy mianowaniu takiego delegata baczyć należy na stan i potrzeby danej miejscowości i wybierać na to stanowisko, stosownie do chwilowych potrzeb, osobistość obeznaną dokładnie bądź to ze stroną lekarską, bądź techniczną, bądź też przemysłową przedsiębiorstw zdrojowych.

3) Lekarz zakładowy, jako urzędnik sanitarny.

4) Reprezentant lekarzy, praktykujących w danej miejscowości. O ile lekarzy jest więcej aniżeli dwóch, licząc w to także lekarza zakładowego, wybierają oni swego przedstawiciela w czasie, oznaczonym przez przewodniczącego Komisyi; jeżeli jest tylko dwóch

lekarzy, w takim razie drugi lekarz *eo ipso* wchodzi w skład Komisyi.

5) Urzędnik konceptowy c. k. Namiestnictwa, jako c. k. inspektor zdrojowy. Jest on przedstawicielem i wykonawcą władzy politycznej, przełożonym służby bezpieczeństwa i to tak policyi miejscowej, zdrojowej, jakoteż posterunku żandarmeryi.

6) Reprezentant właścicieli samoistnych zakładów leczniczych.

7) Reprezentant właścicieli domów i wil, wynajmowanych gościom zdrojowym.

8) Reprezentant gości zdrojowych.

Wszyscy wybieralni członkowie uzyskują mandat na rok jeden, członkowie mianowani na tak długi okres czasu, jaki wyznaczy mianująca ich władza.

Członkiem Komisyi nie może być osobistość, zasiadająca w miejscowej radzie gminnej. Natomiast w obradach Komisyi biorą udział z zasady z głosem doradczym tak przedstawiciel przełożeństwa obszaru dworskiego, jakoteż rady gminnej.

Z grona swego wybierają członkowie Komisyi miejscowej przewodniczącego, jego zastępcę, skarbnika, a nadto z poza Komisyi mianują i z funduszów zdrojowych opłacają sekretarza Komisyi.

Miejscowe Komisye zdrojowe i klimatyczne, zachowując nadal prawa, przyznane im ustawą zdrojową z r. 1891, otrzymać nadto powinne upoważnienie do kontrolowania na miejscu wszelkich urządzeń leczniczych, sanitarnych i higienicznych, robót technicznych zdrojowych, budowy i stanu zakładów leczniczych, domów przeznaczonych na wynajmowanie gościom zdrojowym, normowania sposobu wynajmu i cen mieszkań w hotelach, pensyonatach, wilach, ustanawiania taryf dla dorożek, posługaczy, przewodników i t. d., a nadto do wydawania w nagłych przypadkach samoistnych zarządzeń, zmierzających do zapobiegania możliwym szkodom i niebezpieczeństwom, któreby wynikały z samowoli lub niedbalstwa osób, posiadających jakiekolwiek przedsiębiorstwa w zdrojowisku lub kierujących niemi.

O zarządzeniach swych winna Komisya miejscowa przesłać sprawozdanie najdalej w przeciągu 3 dni Krajowej Komisyi Zdrojowej. Stronom interesowanym przysłuża wprawdzie prawo odwołać się od orzeczeń Komisyi miejscowej w ciągu dni 14 do Komisyi Krajowej, ale odwołanie nie wpływa na wykonanie zleceń, na uiszczenie opłat lub kar, nałożonych przez Komisyę.

Fundusze, uzyskane z wszelkiego rodzaju opłat zdrojowych (§ 9 ust. zdroj. z r. 1891), obracane być powinny w pierwszym rzędzie na cele lekarskie, jak opłacanie lekarza, utrzymanie w należytym stanie istniejących, oraz na tworzenie nowych urządzeń sanitarnych i higienicznych. Komisya zdrojowa miejscowa starać się przeto powinna usilnie o to, aby powierzone jej pieczy zdrojowisko lub uzdrowisko otrzymało w jak najkrótszym czasie szpitalik, a przynajmniej dom izolacyjny, aby posiadało dobrze zorganizowaną i w potrzebne przyrządy zaopatrzoną służbę, utrzymującą czystość i porządek w zakładzie (opróżnianie wychodków, czyszczenie dołów kloacznych, w danym razie kanałów, odkażanie mieszkań, skrapianie i staranne zamiatanie ulic i placów, wywożenie śmieci, odpadków kuchennych itp. nieczystości). Rozumie się samo przez się, że służbę tę opłacałaby w części Komisya ze swoich funduszów, w części zaś właściciele zakładów leczniczych i domów, wynajmowanych gościom zdrojowym. Wysokość kwoty, jaką ci właściciele uiszczać mają na utrzymanie służby porządku, oznaczałaby Komisya dla każdego z nich z osobna.

W bardzo wielu zdrojowiskach i uzdrowiskach ważną, niemal piekącą jest sprawa dobrej wody słodkiej. Dostarczanie zdrowej i smacznej wody leży w zakresie działania Komisyi na polu higieny. Tem samem i fundusze Komisyi Zdrojowej mogą i powinny być obracane na budowę publicznych studzien, względnie na budowę wodociągów. Zupełnie równorzędnie starać się powinna Komisya o zaprowadzenie racyonalnego sposobu zbierania i usuwania nieczystości, a w miarę zasobów finansowych o skanalizowanie zakładu, łożąc na

te cele tak z własnych funduszów, jakoteż z funduszów osób, interesowanych przedsiębiorstwami swojemi w rozwoju zdrojowiska.

W miejscowościach, uczęszczanych przez suchotników, ułatwiać winna Komisya lekarzom obowiązkowe donoszenie o każdym przypadku gruźlicy i przeprowadzać z obowiązku odkażanie mieszkań, zajmowanych przez chorych gruźliczych, pościeli i sprzętów, przez nich używanych.

Fundusze zdrojowe obracać dalej należy na utrzymywanie publicznych parków, zakładanie nowych plantacyi, zalesianie przyległych gruntów, w danym razie zakupywanie tychże, na dostateczne oświetlanie zakładu, na opłacanie orkiestry zdrojowej. O ile siły finansowe Komisyi na to pozwalają, starać się ona winna ułatwiać gościom zdrojowym zwiedzanie bliższych okolic zakładu, a więc łożyć na budowę drożyn i ścieżek, wiodących do miejsc, stanowiących cel dalszych spacerów i wycieczek, wznosić tam chroniska i odpowiednio je urządzać.

Starać się wreszcie powinna Komisya zdrojowa o tworzenie i utrzymywanie urządzeń, służących do wygody gości zdrojowych (biόra informacyjne), dostarczać im przyrządów i urządzeń do gier i zabaw towarzyskich, zaopatrywać ich w dostateczną ilość dzienników i książek, a więc tem samem utrzymywać w należytym stanie czytelnię i bibliotekę zakładową. Wymaganiom powyższym podołać tem łatwiej, o ile że za udzielone informacye, za wstęp do czytelni, za wypożyczanie książek lub urządzeń do gier, pobierać może Komisya odpowiednie opłaty, a więc oprocentować i amortyzować wyłożony ze swych funduszów kapitał.

Obowiązkiem Komisyi byłoby wreszcie ułożyć co roku z końcem sezonu dokładny bilans dochodów i wydatków, zestawić w przybliżeniu preliminarz dochodów i wydatków na rok przyszły, skreślić sprawozdanie z całej swej rocznej czynności i to w ten sposób, aby na podstawie krótkich streszczeń protokołów posiedzeń dać dokładny obraz swego działania. Sprawozdanie takie,

opatrzone podpisami przewodniczącego, lekarza zakładowego, oraz delegata Krajowej Komisyi Zdrojowej, winna Komisya ogłosić drukiem, a następnie przesłać je: 1) wszystkim członkom Krajowej Komisyi Zdrojowej, 2) wszystkim własnym członkom, 3) wszystkim lekarzom, praktykującym w danej miejscowości, 4) wybitniejszym lekarzom w kraju, 5) redakcyom pism lekarskich polskich, oraz 6) redakcyom pism polskich, poświęconych sprawom zawodowym technicznym i przemysłowym.

Do powyższego sprawozdania obowiązany jest lekarz zakładowy dołączyć sprawozdanie lekarskie, zawierające zestawienie ruchu gości zdrojowych, statystykę chorób, zestawienie ilości wydanych kąpieli i innych zabiegów leczniczych, sprzedanych flaszek wód mineralnych, ilości sprzedanych przetworów zdrojowych, daty metereologiczne, wreszcie własne uwagi o stanie urządzeń leczniczych i sanitarnych i o najpilniejszych potrzebach zdrojowiska ze stanowiska lekarskiego.

W razie, gdyby Krajowa Komisya Zdrojowa przyszła do przekonania, że Komisya miejscowa nie spełnia należycie swych zadań, ma zupełne prawo, a nawet obowiązek, wyjednać u władz politycznych rozwiązanie Komisyi i zamianowanie stałego komisarza rządowego na tak długo, dokąd sprawy, zaniedbane z winy Komisyi miejscowej, nie zostaną uporządkowane.

Komisarz rządowy wspólnie z delegatem Krajowej Komisyi Zdrojowej i z lekarzem zakładowym zajmują w zupełności miejsce rozwiązanej Komisyi, wchodzą w jej prawa i obowiązki.

Na terytoryum zdrojowiska, względnie uzdrowiska ustaje władza rad gminnych i urzędników gminnych, oraz przełożonego obszaru dworskiego. W celu usunięcia możliwości jakichkolwiek nieporozumień należy dla każdego zdrojowiska i dla każdej stacyi klimatycznej określić ściśle i dokładnie obszar i granice właściwego terytoryum, podlegającego władzom zdrojowym. Obszar ten nie musi być bynajmniej indentycznym z obszarem rejonu ochronnego.

Z chwilą utworzenia sprężystej organizacyi władz

zdrojowych będzie niewątpliwie o wiele łatwiej wprowadzić zdrojowiska i uzdrowiska krajowe na drogę postępu i rozwoju, zwłaszcza, jeżeli przez niezbyt zresztą znaczne uzupełnienie ustawy budowlanej i górniczej, oraz przez uregulowanie spraw natury przemysłowej i finansowej ułatwiona zostanie działalność władz zdrojowych.

Uwzględniając wymagania sanitarne, należałoby ustawę budowlaną uzupełnić w następujący sposób:

1) W rejonie, objętym planem regulacyjnym (§ 14 i 15 ust. bud. z r. 1899), nie wolno wznosić żadnej budowli bez poprzedniego zbadania miejsca, rozpatrzenia i zatwierdzenia planów budowy przez Krajową Komisyę Zdrojową.

2) Domy mieszkalne nie mogą być wznoszone nad zdrojami. O ile nad niemi stoją, dążyć należy do tego, aby zostały usunięte.

3) Jeżeli budynek wznosi się w sąsiedztwie zdroju, wymagać należy takiego urządzenia ścieków i odpływów, ażeby zupełnie wykluczoną była możliwość zanieczyszczenie zdroju. Najwłaściwszą byłoby wszakże rzeczą, aby w promieniu około 30 mtr. od zdroju nie wznoszono domów mieszkalnych.

4) W oznaczonym powyżej promieniu nie wolno pod żadnym warunkiem budować wychodków publicznych. oraz jakichkolwiek zakładów, rozporządzających kotłami parowymi, ogrzewanymi drzewem lub węglem.

5) W każdym nowopowstającym lub przebudowywanym domu znajdować się powinny piece oraz wychodki z odpowiednią wentylacyą.

6) W każdem zdrojowisku i w każdej stacyi klimatycznej zaprowadzonym być winien jeden typ zbierania i usuwania nieczystości, zorganizowana służba, którаby za odpowiedniem, według miejscowych stosunków unormowanem, wynagrodzeniem nieczystości wszelkiego rodzaju usuwała.

7) W każdem zdrojowisku i uzdrowisku urządzone być muszą doły zamykane, służące do sładania śmieci, odpadków kuchdnnych i t. d.

8) Potoki i strumyki, przepływające przez zdrojowisko, należy odpowiednio uregulować. Nie wolno ich pod żadnym warunkiem w jakikolwiek sposób zanieczyszczać. Osoby, czyniące to, ulegają karze porządkowej, wymierzanej przez miejscową Komisyę zdrojową.

9) Krajowej Komisyi zdrojowej przysługiwać powinno prawo wszelkiej kontroli mieszkań i ich urządzenia, a nadto posiadać winna upoważnienie do nakładania kar porządkowych w razie wykroczeń przeciwko czystości i porządkowi, ewentualnie nawet do wzbraniania wynajmowania gościom zdrojowym mieszkań w domach, które z jakiejkolwiek przyczyny za nieodpowiednie uzna.

W ramach ustawy górniczej byłoby rzeczą korzystną zamieścić następujące postanowienia:

1) Do rzędu minerałów zastrzeżonych należą w obrębie rejonu ochronnego zdrojowisk bezwzględnie wszystkie minerały, nie wyłączając oleju skalnego, nafty, wosku ziemnego, asfaltu i t. d., jak to czyni obecnie obowiązująca ustawa górnicza.

2) Właścicielowi źródeł wód mineralnych, posiadających wartość leczniczą, o ile tenże reflektuje na ustawowe zabezpieczenie zdrojów, t. j. ma zamiar ubiegać się o uzyskanie rejonu ochronnego i rządowego upoważnienia do eksploatowania zdrojów, nie wolno przedsiębrać żadnych ważniejszych technicznych robót około zdrojów bez poprzedniego przedłożenia planów tych robót Krajowej Komisyi Zdrojowej i bez uzyskania od niej pozwolenia na rozpoczęcie robót. Równocześnie poddać się musi kontroli Komisyi Krajowej.

3) W razie wykonywania ważniejszych robót około zdrojów, winien właściciel przed rozpoczęciem i po ukończeniu tychże poddać wodę rozbiorowi chemicznemu i wyniki rozbiorów przedstawić Krajowej Komisyi Zdrojowej. Wody mineralne, używane już jako wody lekarskie, winne być rozbierane co 5 lat. Krajowej Komisyi Zdrojowej przysłuża wszakże prawo zażądać rozbioru w ciągu krótszego okresu i na odwrót okres ten dowolnie według swego uznania przedłużyć.

4) Zródłom wód mineralnych przyznać należy dobrodziejstwa tych samych ustaw, z których korzystają przedsiębiorstwa górnicze, drogi bite i drogi żelazne. Jeżeli się okaże potrzeba wykonania jakichkolwiek robót, mających za cel zabezpieczenie zdroju, albo też umożliwienie, lub ułatwienie pożytkowania ze zdroju, w takim razie roboty te wykonane być mogą nawet na gruntach innych właścicieli, którzy albo otrzymują odpowiednie odszkodowanie, o ile faktycznie jakąkolwiek stratę ponieśli, albo też odstępują, dobrowolnie lub przymusowo, w myśl postanowień ustawy o wywłaszczeniu, potrzebną część gruntu. O konieczności robót, a tem samem ewentualnie o potrzebie wywłaszczenia orzeka Krajowa Komisya Zdrojowa.

Do rzędu takich robót należą: regulacya potoków, odprowadzenie wód słodkich, rozcieńczających wodę zdrojów lekarskich, zalesienie terenu zdrojowego w obrębie rejonu ochronnego, budowa dróg, prowadzących do źródeł, a nawet w pewnych warunkach budowa domów administracyjnych.

Wszelkie nieużytki, bezwartościowe zazwyczaj pastwiska, czy to prywatne, czy też gminne, powinny być w obrębie rejonu ochronnego z zasady zalesiane, o ile potrzebę zalesienia uzna Krajowa Komisya Zdrojowa. Funduszów na zalesianie i regulacyę potoków dostarcza albo c. k. Rząd i to na podstawie ustawy o regulacyi rzek i ich dopływów, albo miejscowa Komisya zdrojowa, albo też właściciel.

5) Wobec znacznych trudności, napotykanych przy zabezpieczaniu i ujmowaniu zdrojów wód mineralnych, dających się przezwyciężyć tylko przez nader dokładne poznanie pokładów geologicznych i ich własności fizycznych, oraz przy fachowej znajomości specyalnej techniki ujmowania zdrojów, dążyć należy do pozyskania w osobach geologów a równocześnie i inżynierów zdrojowych ludzi fachowych, w całem słowa tego znaczeniu specyalistów techników balneologicznych i utworzyć w tym celu przynajmniej jedną posadę dla takiego inżyniera zdrojowego.

W celu ekonomicznego podniesienia zdrojowisk i uzdrowisk krajowych należałoby: 1) podnieść taryfy przewozowe na wody obce, przedewszystkiem zaś na te, które można zastąpić wodami krajowemi, 2) a natomiast obniżyć taryfy dla wód i przetworów zdrojowych swojskich co najmniej o 33%; w wyjątkowych razach przyznawać należy zdrojowiskom, przedewszystkiem nowo powstającym, jeszcze znaczniejsze ulgi, 3) obniżyć znacznie taryfę za przewóz wszelkich materyałów, jak materyały budowlane, konstrukcye i części konstrukcyi żelaznych, rozmaite przyrządy lekarskie, dalej sprzętów wszelkiego rodzaju, służących do urządzania mieszkań i zakładów leczniczych, wreszcie materyału opałowego i środków spożywczych, czyli wogóle wszystkiego, co służyć ma do wznoszenia, urządzania i utrzymywania w ruchu przedsiębiorstw zdrojowych; 4) należałoby także wyjednać rozporządzenie wszystkich krajowych Dyrekcyi kolejowych, względnie c. k. Ministerstwa kolei żelaznych, mocą którego wszelkie wysyłki do zdrojowisk i uzdrowisk kierowanoby zawsze najkrótszą i najtańszą drogą, i odstawiano w jaknajkrótszym czasie do miejsca przeznaczenia i to nawet wtedy, gdy przez wysyłającego nie został podany kierunek drogi, względnie nie został zastrzeżony czas dostawy.

Sprawą nader ważną jest pomoc finansowa dla właścicieli przedsiębiorstw zdrojowych i ułatwianie im kredytu.

Na pomoc materyalną kraju liczyć można tylko w wyjątkowych okolicznościach. W każdym razie zasługują na nią przedsiębiorstwa zdrojowe co najmniej w tej samej mierze, w jakiej z niej korzystają inne przedsiębiorstwa przemysłowe. Należałoby więc przedewszystkiem: 1) postawić zdrojowiska i uzdrowiska w rzędzie przedsiębiorstw przemysłowych, a za takie nie są dziś uważane, 2) przyznać im temsamem pełne prawo do korzystania z krajowego przemysłowego funduszu inwestycyjnego, 3) zwiększyć o odpowiednią roczną kwotę ten fundusz, 4) określić wreszcie i do wiadomości przedstawicieli przemysłu zdrojowego podać warunki, wśród

których i pod którymi zdrojowiska i uzdrowiska korzystać mogą z funduszu inwestycyjnego.

Uzyskanie kredytu w instytucyach finansowych krajowych, a nawet pozakrajowych przez właścicieli zdrojowisk, uzdrowisk i samodzielnych zakładów leczniczych w zdrojowiskach i w uzdrowiskach byłoby w wysokim stopniu ułatwione, gdyby pewną gwarancyę spłacenia pożyczki dawał kraj.

Kraj uczynić to jednak może tylko wtedy, jeżeli będzie miał zupełną pewność: 1) że pożyczone pieniądze użyte zostaną istotnie na cele produktywnych inwestycyi, 2) że sposób wykonania zamierzonych robót inwestycyjnych uczyni zadość wymaganiom leczniczym, sanitarnym i technicznym, wreszcie 3) że właściwej władzy zapewniona będzie wszechstronna kontrola przedsiębiorstwa. Powyższe zabezpieczenia osiągnąć można nader łatwo po zorganizowaniu Krajowej Komisyi Zdrojowej i przyznaniu jej tego stanowiska i tych praw, oraz po włożeniu na nią tych obowiązków, o których była mowa w pierwszej części obecnego sprawozdania. Komisya jako całość stanowiłaby władzę, gwarantującą potrzebę, sposób użycia i spłacalność pożyczki, oddział jej przemysłowy władzę, pośredniczącą do pewnego stopnia wprost między pożyczającym a udzielającym pożyczki.

Pożądaną byłoby wreszcie rzeczą uregulować należycie sprawę opodatkowywania przedsiębiorstw zdrojowych.

Wszystkie nasze zdrojowiska i uzdrowiska, z jedynym wyjątkiem Zakopanego, odwiedzane są tylko w porze letniej, a właściwy sezon trwa w nich nader krótko, ściśle biorąc zaledwie 5—6 tygodni. Okoliczność tę należy uwzględniać przy nakładaniu podatków i wymierzać podatki domowo-czynszowe i zarobkowe możliwie najniższe. Jest to tembardziej uzasadnione, jeśli się weźmie pod uwagę: 1) że mieszkania, stojąc pustką przez większą część roku, łatwiej i rychlej ulegają zniszczeniu i tracą na wartości, 2) że konserwacya takich domów kosztuje o wiele drożej, aniżeli domów,

stale zamieszkałych, 3) że starania o uzyskanie mieszkańców w porze zdrojowej połączone są ze znacznymi kosztami. 4) Każde zresztą zdrojowisko, a więc i właściciele pojedyńczych domów dbać muszą starannie o utrzymywanie wielkiej czystości, o zakładanie i utrzymywanie w należytym stanie ogrodów i spacerów, co w górskich okolicach, a tam leżą przeważnie wszystkie nasze zakłady kąpielowe i klimatyczne, samo przez się jest kosztowne i wymaga niejednokrotnie bardzo wysilonej pracy. Pracę tę opłacać trzeba drogo, gdyż wiele zależy na pospiechu, a robotników dostać zazwyczaj trudno, tembardziej w ostatnich czasach, skutkiem gromadnego wychodźctwa ludności roboczej do Ameryki i do Niemiec.

W wyjątkowych okolicznościach zwalniać by należało pewne zdrojowiska lub uzdrowiska, względnie samoistne przedsiębiorstwa w uzdrowiskach i zdrojowiskach od podatków i to albo zupełnie, albo też w ten sposób, że przedsiębiorca płaci wprawdzie owe podatki, ale kwot tych nie biorą władze skarbowe na swój rachunek, lecz pozostawiają je do dyspozycyi Krajowej Komisyi Zdrojowej, która tworzy z nich fundusz inwestycyjny dotyczącego przedsiębiorstwa. Z funduszu tego opędzać można w danym razie wydatki, poczynione na najpilniejsze racyonalne ulepszenia.

Nowo powstające zakłady zdrojowe i klimatyczne, oraz samoistne zakłady lecznicze, wznoszone w miejscowościach dawniej już czynnych, nowo wybudowane domy i wille powinny być z zasady przez szereg lat wolne od podatku. Przy opodatkowywaniu domów i gruntów, obciążonych pożyczką, należy mieć wzgląd na stopień obciążenia i w stosunku do tegoż wymierzać podatki.

Co do dwóch ostatnich pytań, zamieszczonych w kwestyonaryuszu c. k. Namiestnictwa, to te, wzięte z ogólnego stanowiska, mniejszej są wagi.

Sprawę wszelkich ulg co do opłat, uwolnień od taks i opłat z jakiegokolwiek bądź tytułu pozostawić należy, jako rzecz do pewnego stopnia prywatną, uzna-

niu właściciela przedsiębiorstwa, względnie uznaniu miejscowej Komisyi zdrojowej. Co do sprawy ubogich, byłoby do życzenia, aby władze polityczne ściśle badały istotną wartość świadectw ubóstwa, przedkładanych im przez wrzekomo ubogich i świadectwa te potwierdzały tylko wtedy, jeżeli ubóstwo interesowanych osób jest istotne i najmniejszej nie ulega wątpliwości.